

Pólya Katalin

A feminista teológia áldozat fogalma és annak teológiai értékelése

Előjáróban

Ahhoz, hogy a feminista teológia áldozat fogalmát jól értsük, néhány alapvető kérdést kell tisztáznunk. Az egyik ezek közül az, hogy a feminista teológia nem minden ága mondható a keresztyén teológiával szemben ellenségesnek. Mind római katolikus¹ mind protestáns² oldalon működtek és működnek olyan feminista írók, akik úgymond keresztyén feminizmust szorgalmaznak, mely a keresztyén antifeminizmus és a bibliai tanítástól elszakadó feminizmus között helyezkedik el. Hangsúlyozzák a bibliai nőknek és a keresztyén egyháztörténelem nőalakjainak korszellemtől függetlenül meglévő szerepét, felhívják a figyelmet arra, hogy a keresztyén múltat újra kell értékelni, tiszteletet és elismerést kell adni azoknak a nőknek, akiknek bizonyágtétele, állhatatossága felett elsiklott az egyház. Más oldalról, más szemmel nézik a múlt eseményeit és alakjait, ezáltal más ítéletet is alkotnak azokról. A férfiak által hagyományozott történelem, a »hi-story« mögött keresik a nők történelmét, a »her-story« -t.³A teológiai feminizmus ezért a teológiát annak teljességében kívánja megvilágítani, minden háttérbe szorult vagy szorított részletével együtt: a Szentírásnak egy olyan olvasatát javasolja, amely a nőknek megadja méltányos helyüket, s eképpen újra teljessé teszi a teológiát. A Jézust követők körében a nőknek jogaik voltak, feladatokat töltöttek be és önálló egyéniségük volt. Csakhogy a szövegek írásba foglalásakor, terjesztésekor, interpretálásakor – mint azt a teológiai feminizmus vallja – ezek a tények a meglévő patriarchális társadalomban természetsszerűleg elsikkadtak. A Biblia szerzőinek és magyarázóinak nem volt célja és érdeke a nők történetének leírása, ezért tehát fontos, hogy a hagyományozott anyagban vagy a sorok között kellő fantáziával és kreativitással felfegyverkezve felfedezzük az eltolódásokat, és kiássuk a nők történetét.

A másik alapvető kérdés az, hogy a feminista teológia áldozat fogalmának szempontjából melyek azok a sarkalatos teológiai súlypontok, ahol a női teológia kritikával illeti a klasszikus teológia dogmarendszerét. Közelebbről megvizsgálva több ilyen pontot fogunk találni: bírálja ugyanis a keresztnet, illetve keresztre-feszítésnek, mint ókori kivégzési formának keresztyén teológiai interpretációját. Elfogadhatatlan számára Krisztus kereszthalálának helyettes áldozatként való értelmezése vagy beillesztése Isten üdvtervébe, mintha Isten kiengesztelésre szorulna, szakrális áldozatot követelne, avagy szadomazochista, gyermekbántalmazásra ösztönző istenség lenne. Vitatják továbbá a protestáns antropológia emberképét, miszerint az ember bűnt képes elkövetni, de eleget tenni az elkövetett vétkekért képtelen. Problematikusnak látják Jézus halálának kizárólagosságát, miszerint csak az ő szenvedése bír érvényes jelleggel Isten előtt, bár mások fájdalma sem kisebb, esetleg csak hosszabb ideig tart.⁴

¹ Rosemary Radford Ruether, Elisabeth Schüssler Fiorenza, Catharina J. M. Halkes

² Elaine Storkey, Elisabeth Moltmann-Wendel

³ v.ö. MOLTMANN-WENDEL, E., *Ein eigener Mensch werden. Frauen um Jesus*. Gütersloh 2002. 11. o.

⁴ Lásd: DALY, M., *Beyond God the Father*. Boston 1973; MULACK, Ch., *Ist das Kreuz heilsnotwendig, hat es sündenvergebende Kraft?. Das Kreuz mit dem Kreuz* (Hofgeismarer Protokolle 273. Hg. von

Lehetséges-e tehát a feminista teológiában az ember üdvözítésével kapcsolatosan Krisztus keresztyéről beszélni azon túl, hogy Krisztus szenvedése Isten szolidaritásáról tesz bizonyosságot? Jelenthet-e a kereszt többet, mint Isten együttérzését mindazokkal, akik a szabadságért, egyenlőségért magukat a legvégsőig odaszánják? Előadásomban ezekre a kérdésekre keresem a bibliai válaszokat, és próbálom meg azokat a klasszikus keresztyén teológia és szentírás-értelmezés talaján állva megkeresni. Mindezt egy olyan teológusnő – Elisabeth Moltmann-Wendel – szemüvegén át fogom megtenni, aki a feministáknak túl egyház-közeli, az egyháznak túl feminista. Számára csakis a humanista feminizmusnak van létjogosultsága, amely a nemek közti szakadékot, és annak pszichológiai valamint szociális következményeit nem hallgatja el, de amely az esetleges hidakat nem égeti fel, tehát a békés együttélésre, egymás kölcsönös megsegítésére törekszik.

Jelen tanulmány nem a feminista teológiában meglévő különbözőségeket kívánja kiemelni, hanem a keresztyén feminizmusban egyfajta átlagot vonva a Szentírás klasszikus keresztyén teológiai értelmezésével szeretné összevetni a kettő áldozat fogalmát.

1. A feminista teológia áldozat fogalma

A feminista teológia az áldozat keresztyén értelmezésével szemben igen erős kritikát gyakorol, mivel vallja, hogy a naponként megtapasztalható visszaélések, amelyek elsősorban a gyermekeket és a nőket érintik, magától értetődő vadhajtásai mindannak, amit a klasszikus teológia az önfeláldozó életről és kereszthordozásról tanít.⁵ Eleve tiltakoznak az áldozat ténye és szükségessége ellen. Jézus Krisztus váltságművének áldozati jellegét alapjaiban vitatják, mivel abban éppen a nők áldozatos életének igényét látják. A feminista teológia magát felszabadítás-teológiaként értelmezi, Jézus áldozatát tehát inkább önkéntes, tudatos tettnek mondja, ami földi életének természetes következménye, koronája volt:⁶ Isten akaratának megfelelően munkálkodott, az emberi erőszakra nem felet agresszióval, ezáltal megtörte a gonosz ördögi körét. Ezzel szemben a keresztyén teológiában Krisztus kereszthalála tudatosan vállalt engesztelő áldozat volt, éppen ezért az áldozat fogalmának a gyökerét itt a bűn és a bűnből való szabadulás tényében, a megigazulástanban kell keresnünk. Nézzük meg azért elsősorban a feminista teológia bűn fogalmát, majd a kereszt teológiájának feminista értelmezését, hogy megvizsgálhassuk, miért lát a női teológia Krisztus keresztyében bűnért való elégtétel helyett pusztán szolidaritás-vállalást.

1.1. A bűn értelmezése

A feminista teológiában a bűn nem a büszkeséggel, az ember gőgjével kezdődik, hiszen szerintük ez inkább a férfiak sajátossága, hanem az önfeláldozással,

---

VALTINK, E.) Hofgeismar, 1990, 52-73. o.; BROCK, R. Nakashima, And a Little Child Will Lead Us. Christology and Child Abuse. *Christianity, Patriarchy, and Abuse. A Feminist Critique*. (Ed. BROWN, J. C.; BOHN, C. R.), New York 1989. 42-61. o.

⁵ v.ö.: GRUMBEL, U., *Abendmahl: »Für euch gegeben«? Erfahrungen und Ansichten von Frauen und Männern. Anfragen von Theologie und Kirche*. Stuttgart 1997. 214.o.

⁶ Henriette Schrader-Breyman 1880-as levelében ezt írja: »Jesu Tod war die Konsequenz seines Leben, seiner Lehre« lásd: LYSCHINKA, M. (Hg.), *Henriette Schrader-Breyman. Ihr Leben aus Briefen und Tagebüchern zusammengestellt*. Bd.2, Berlin/Leipzig 1927, 362. o.

önmagunk lealacsonyításával, ami sokkal inkább jellemzi a nőket.⁷ A kegyelem megtapasztalása ezzel szemben az önazonos egyén együttműködő munkáját vonja maga után. Rosemary Radford Ruether például a bűnt a megromlott, sérült kapcsolati rendszerrel, illetve a szexizmussal mint az elnyomás ősi formájával azonosítja.⁸ A férfiak bűne, hogy olyanok akarnak lenni, mint az Isten, istenek akarnak lenni; a nők bűne pedig, hogy nem tudnak önmaguk lenni. Képtelenek elfogadni Istent egyenrangú társuknak, azaz barátjuknak, képtelenek megbékélni önmagukkal. Képtelenek önmagukat szeretni, sőt egyenesen gyűlölik saját énjüket. Nem élnek a teljességnek azzal a lehetőségével, melyet Isten készített el számukra. A bűn tehát az ember teljességén esett csorba, az Istennel való töretlen kapcsolatba belépő zavar. Az ember azonban sosem önmagában egész és teljes, mivel viszonyrendszere, mely a természettel, a világgal köti össze, megtört. Ami korábban teljes, igaz, és töretlen volt, az pervertálódott, elferdült. Az ember elzárkózott attól, ami Isten jó teremtéseként, tőle rendelt jogos jussa volt. A nők megfélemeztek önmagukról, megtagadták egyéniségüket, magukat apró részekre szakították. A férfiak viszont hajlanak a túlzott önbizalomra, becsvágyra. Magukat vélt tökéletességük érdekében hajtják, kizsákmányolják. A férfiak rendszerében az Istennel való egység egy az emberen kívül rejlő valósággal fenntartott kapcsolat. Ezért amikor az ember Isten közelségére törekszik, önmagát meg kell tagadnia. Arra kell törekednie, ami nem ő, ami benne nincs meg. Ezért jelenti a férfiak számára a bűn az Istentől való távolságot. A nők rendszerében ezzel szemben az ember van Istennel egységben, aki önazonos életet él. Aki kapcsolatban van önmagával, az az Istennel is kapcsolatban van. A bűn pedig a bennük rejlő folyamatok és elrendelések mellőzése.⁹ Érdekes látni, hogy a feminista teológiában bár a posztmodern filozófiai gondolkodás hatására mára már egyre inkább hangsúlyozzák a nő és nő közötti különbségeket, s egyre kevésbé beszélnek közös tapasztalatokról, a férfiak és nők bűnének eltérő voltát továbbra is fenntartják.

1.2. A kereszt teológiája

A feminista teológia számára nagyobb jelentőséggel bírnak az evilági tapasztalatok, – a nők elnyomása, mellőzése a társadalomban – mint a felülről jövő kijelentés. Ez a kereszttről alkotott nézeteikben is visszatükröződik. Krisztus keresztjének klasszikus értelmezésével kapcsolatos elutasításuk is leginkább abban gyökerezik, hogy erre a szimbólumra hivatkozva a nőktől minden korban elvárták a kereszt-hordozást, mely megnyilvánulhatott egy bántalmazó férj, vagy a társadalmi igazságtalanság formájában is; illetve a test megfeszítését, mely az evilági örömeiről, vágyakról való lemondással volt egyenlő.

A kereszt teológiája volt az a témakör, amely Moltmann-Wendel munkásságának próbakövévé lett. Miután férje, Jürgen Moltmann a kereszt teológiájáról szóló könyvét¹⁰ megjelentette, a feminista teológusok, köztük Helga Sorge éles kritikát gyakoroltak annak mondanivalójával szemben, mint ami a szenvedést, fájdalmat és erőszakot helyezi a szeretettel, élvezettel és örömmel

---

⁷ PLASKOW, J., *Sex, Sin and Grace. Women's Experience and the Theologies of Reinhold Niebuhr and Paul Tillich*. Diss. Yale University 1975; GOLDSTEIN SAVING, V., *The human Situation. A Feminine View*. *Journal of Religion* 40 (1960) 100-112. o.

⁸ RUETHER, R. Radford, *Sexism and God-talk. Towards a Feminist Theology*, London 1983.

⁹ MOLTSMANN-WENDEL, E., MOLTSMANN, J., *Als Frau und Mann von Gott reden*. München 1991. 102k. o.

¹⁰ MOLTSMANN, J., *Der gekreuzigte Gott: das Kreuz Christi als Grund und Kritik christlicher Theologie*. München, Kaiser 1972.

szemben előtérbe. Az az Isten, aki keresztre adja fiát egy szadista Isten. A keresztt és kereszthordozás a feminizmus szerint inkább csökkenti, mintsem növeli az életkedvet. Ezzel szemben Moltmann-Wendel hangsúlyozza a keresztt teológiájának szükségességét. Felismeri azt, hogy a teológiának illetően megnyilvánulása mindig a legreménytelenebb helyzetekben gyökerezik: az Istentől való elhagyatottság érzésében. S mint ilyenek, a felszabadítás teológiákban, tehát a feminista teológiában is különös jelentősége volna. Ha a teológiában Krisztus kereszttje nem kap megfelelő hangsúlyt és megítélést, az igazságot áldozzák fel az élvezetek oltárán. Az ilyen vallásosság a realitás talaját elhagyva illúziókba menekül. Vallja továbbá, hogy Krisztus keresztre adása nem egy szadomazochista Isten aktív munkája, hanem az Isten fájdalmas elrejtettsége, s ezt a görög „paradidomi” fogalom is kifejezi, melynek jelentéstartalmában bár benne rejlik az »odalökni, eltaszítani, megsemmisíteni« értelem, de ez sokkal inkább vonatkoztatható az ember Júdásra, mintsem az Atyaistenre.¹¹ A kifejezés a passió terminológiájának része, s annyit tesz, mint »kiszolgáltatni, átadni, elhagyni«. A keresztt teológiájának megítélése volt az első front, ahol Elisabeth Moltmann-Wendel az aktuális feminista álláspont ellen fordul, s amely a nőtudományban való első csalódást meghozza számára. A radikális feminizmus nézőpontjából ő mindig is megmaradt túlságosan tradicionális lutheránus keresztyénnek.

Elisabeth Moltmann-Wendel sorra veszi¹² azokat a feminista kritikákat, amelyekkel a keresztyén teológia keresztt-értelmezését illetik, felvázolja a maga nézeteit, azok ugyanis ezen a ponton is helyenként a feminista teológiához, máskor pedig a klasszikus magyarázathoz állnak közelebb.

Mint láttuk, beszél először is a maszkulin teológia Istenéről, melyet a feminizmus elfogadhatatlannak tart. Az a páli teológia, melynek Istene Róm 8,32 tanúsága szerint feláldozza fiát, s annak szenvedésében örömét leli, szadomazochista. Isten ebben a koncepcióban a feminizmus számára egy felfoghatatlanul kegyetlen atya, akinek az emberi elidegenedés orvoslásához szüksége van Fia szenvedésének és halálának látványára, hogy kiengesztelődjön. A szinoptikus tradíció ezzel szemben Jézusnak egy ember, Júdás általi kiszolgáltatásáról beszél, de a mindenható Isten engedélye és jóváhagyása ez esetben is feltétele az emberi árulás halálos következményének. Felmerül azonban a kérdés: vajon Isten csak az örömök, vágyak és a szeretet Istene, aki csak jézusi boldogságot ígér? A komplex Isten-képben nem lenne helye a szenvedésnek, fájdalomnak, halálnak? Elisabeth Moltmann-Wendel nem ilyen egyoldalúan szemléli a dolgot: nála élet-halál, öröm-fájdalom kiegészítik egymást, egymástól elválaszthatatlanok.

Megemlíti, hogy a feminista teológia azért tiltakozik a keresztt klasszikus értelmezése ellen, mert abban az erőszak legitimációját látja. A feminista teológusok előszeretettel kerülnek Jézus szenvedésének és erőszakos halálának említését, helyette egyoldalúan a kereszttet mint az emberiség és a világ üdvösségének szimbólumát hangsúlyozzák. Moltmann-Wendel szerint viszont ebben a koncepcióban figyelmen kívül hagynak egy jelentős tényezőt: a brutális államhatalmat, amely Jézust, az állam ellenségét félresöpri. Jézus kereszthalálát legalább ilyen értelemben erőszak kíséri. Másrészt nem veszik komolyan Jézus elhagyatottságát, fájdalmát mely felkiáltásban is megnyilvánul: »*Én Istenem, én Istenem, miért hagytál el engemet?*«¹³ Pedig ez Jézus részéről az elhagyatottság érzésének legreménytelenebb kifejezése. Avagy a

¹¹ v.ö. SORGE, E., *Religion und Frau*. Stuttgart 1985. 43k.o.; SÖLLE, D., *Leiden*. Stuttgart 1973. 38.o.

¹² MOLTSMANN-WENDEL, E., MOLTSMANN, J., *Als Frau und Mann von Gott reden*. München 1991. 104-117. o.; MOLTSMANN-WENDEL, E., *Zur Kreuzestheologie heute. Gibt es eine feministische Kreuzestheologie?* In. *Evang. Theol.* 50/6. Gütersloh 1990. 546-557.o.

¹³ Mt 27, 46 par.

feminizmusban nincs helye az elveszettség, a kétségbeesés átélésének? Szabad-e ezen a ponton a kereszt tövében álló asszonyokra hivatkozni, akik mindvégig hűségesen kitartanak? Az Istentől való elhagyatottságot ugyanis az asszonyok jelenléte nem enyhítheti: az Istennel való kapcsolat nem helyettesíthető be egyszerűen az emberközi viszonyal.

Végül pedig szembeszáll Moltmann-Wendel a feminista teológusokkal, amikor azok a keresztben az elnyomás és leigázás szimbólumát látják. Vallják, hogy ha Jézus keresztthalála kínál megváltást és üdvösséget az ember számára, akkor feltételezhetően Isten és ember ellenpólusai egymásnak; az ember egyetemes mértékben vétke; tehetetlen a bűn leküzdésében, Isten kiengesztelésében. Ha a bűn elkövetését véresáldozatnak kell követnie, akkor a társadalmi igazságtalanságokért is kell keresni egy bűnbakot; akkor a társadalmon, családon belül is elfogadható az engedelmesség és alávetetés etikája, mint ami Jézus tettének helyes követése. Elisabeth Moltmann-Wendel nézete ezzel az értelmezéssel annyiban egyezik meg, hogy a keresztet ő maga sem pusztán a helyettes áldozat helyszínének mondja. Jézus jelentőségét nem egyedül személyében és munkájában, hanem az emberekkel fenntartott kölcsönös kapcsolati rendszerében látja. Jézus élete, halála és feltámadása mellett számára fontos az az emberközi hálózat, amelyben élt, s amelyben munkálkodott. Krisztus keresztje a megváltás tekintetében tehát nem jelentősebb, mint gyógyítási csodái, hanem egyenértékű azokkal: a kettőt együtt kell szemlélni.¹⁴

Ennek értelmében a keresztnek három újszerű magyarázatát kínálja.¹⁵

1.2.1. A kereszt, mint a szenvedéssel vállalt szolidaritás

A nagypénteki eseményeknek két oldaluk van: az egyik az elmenekülő tanítványok bűne, a másik a kereszt alatt is kitartó nők szolidaritása. Két vagy három asszony minden veszély ellenére ottmarad a vesztőhelyen, jelen van Jézus halálakor és sírba fektetésekor, majd ők válnak a feltámadás első tanúivá is. Hűségük együttérzésről és közösségvállalásról tesz bizonyosságot. A tanítványok Isten-élményét az árulás, bűntudat, Jézus cserbenhagyásának tudata határozza meg, a nők számára a kereszt a szenvedővel vállalt közösség helye. Krisztus keresztje számukra barátjuk fizikai halálának és a maguk szociális halálának színhelye, hiszen Mesterük közelében függetlenné váltak családtól, nemzetségtől, társadalmi kötöttségektől. A kereszt a nőknek nem vélt Isten-képük és váradalmaik átszegezése, hanem a maguk tehetetlenségének visszatükröződése, a szolidaritás erejének bizonyossága.

1.2.2. A kereszt, a strukturális bűn alatt való szenvedés képe

A feminizmusban előszeretettel hivatkoznak a »megfeszített nő« képeire, amelyet egy mondából eredeztetnek, miszerint egy apa lányát pogány férfihez kívánta volna hozzáadni, s mivel a lány ezt megtagadta, haragjában keresztre szegezte őt. Tehát a kereszt joggal nevezhető az elnyomás, a leigázás szimbólumának főleg a nők számára, akik gyakran tapasztalnak megaláztatást, háttérbe szorítást környezetük részéről, magukban pedig oly sokszor nem érznek életerőt. Ebben a szimbólumban

¹⁴ MOLTSMANN-WENDEL, E. (Hg.), *Weiblichkeit in der Theologie. Verdrängung und Wiederkehr*. Gütersloh, 1988. 23k. o.

¹⁵ MOLTSMANN-WENDEL, E., MOLTSMANN, J., *Als Frau und Mann von Gott reden*. München 1991. 112-117. o.; MOLTSMANN-WENDEL, Kreuz. *Wörterbuch der Feministischen Theologie*. (Hg. von GÖSSMANN, E. et al.) 2002. 353-355. o.; MOLTSMANN-WENDEL, E., *Zur Kreuzestheologie heute. Gibt es eine feministische Kreuzestheologie?* Gütersloh 1990. 553-557. o.

felismerhetik saját sebeiket, mezítelenségüket, megláthatják magukat mint tiltott vágyak tárgyait. Ráérezhetnek, hogy mennyire lenéznek, megvetik önmagukat, nem tisztelik testüket. A kereszt szimbóluma tehát központi keresztény jelkép, melyet a nők sem mellőzhetnek, hiszen a kirekesztettség, a rágalmozás fájalmát fejezi ki.

1.2.3. A kereszt, mint az élet paradox szimbóluma

A kereszt végtére is egy kétélű jelkép. Nem pusztán egy ugyanolyan kivégzési mód, mint az akasztás vagy a guillotine, hanem a teljesség és élet szimbóluma. Ami sokak számára mára a halál kifejezőjévé vált, az rejtve magában hordozza az élet üzenetét. Csak mint ilyen maradhatott fenn évezredek folyamán keresztény jelképként. Az emberi lét paradoxonjáról beszél, melyben halál és élet, elszakítottság és kötődés, reményvesztettség és remény benne feszülnek. A keresztet a feltámadással együtt kell látni, s így világossá válik, hogy nem a passzív szenvedés, a tehetetlen túrás a helyes keresztény erkölcsi alapállás, sokkal inkább a halálból, szomorúságból és magatehetetlenségből való feltámadás.

1.3. Krisztus keresztjének értelme

Látjuk, hogy Elisabeth Moltmann-Wendelnél a kereszt teológiája a nők számára is központi jelentőséggel bírhat. Jelképpé válhat, melyben a nők a maguk elnyomását, kiszolgáltatottságát vagy új életre támadását ismerhetik fel. Krisztus keresztjének itt azonban csak evilági vetületei vannak. Pusztán az emberre, az emberi hozzáállásra hat, Isten és ember viszonyának tekintetében mondhatni közömbös. Mivel az ember nem eredendően bűnös, sőt a benne rejlő gyógyulásra segítő erők következtében képes a bűnnek ellenállni, nincs szükség az Isten és ember között lévő szakadék Krisztus által való leküzdésére sem. Krisztus váltságműve tehát pusztán arra szorítkozik, hogy az embert meggyógyítja, és számára az üdvösség eléréséhez megfelelő feltételeket biztosít. Isten és ember megromlott kapcsolata itt esetleges, a bűn pedig nem szorul elégtételre. A feminista teológia keresztet illető értekezését látva akaratlanul is felmerülnek Pál apostol szavai, melyeket a korintusiak felé intéz: *»Mert a keresztéről szóló beszéd bolondság ugyan azoknak, akik elvesznek, de nekünk, akik üdvözülünk, Istennek ereje«*.¹⁶A világi filozófiai beszéd és gondolkodás nem képes feltárni Krisztus keresztjének üdvtörténeti jelentőségét. A kívülállók számára ugyanis a kereszt bolondság és megbotránkozás. A hívők számára, akiknek Isten kijelenti önmagát, Isten ereje és bölcsessége. Vajon komplex-e az az istenkép, mely nem számol Isten emberfeletti bölcsességével, szeretete mellett igazságával és haragjával is?

1.4. Jézus, mint barát

Elisabeth Moltmann-Wendel számára több feminista teológussal ellentétben az a Jézus, aki életét adja barátaiért nagy jelentőséggel bír. Abban viszont teljesen megegyezik velük, hogy Jézus váltságművét nem áldozatként, hanem önmaga odaadásaként, odaszánásaként érti, ami kevésbé hordoz passzív elemeket, és sokkal inkább kifejezi azt az önkéntességet és szándékosságot, ami a bibliai koncepciónak szerinte inkább megfelel. Ebben az összefüggésben értendő számára Jézus

---

¹⁶ 1Kor 1,18

kereszthalálának meghirdetése: »Nincs senkiben nagyobb szeretet annál, mintha valaki életét adja barátaiért«.17

Véleménye szerint ha a teológiából ez az aspektus kimarad, akkor az szegényebbé válik, könnyen elvétheti, figyelmen kívül hagyhatja azokat a testi, földi, emberi dimenziókat, amik a feminizmus számára oly fontosak. Jézus halálának ilyen értelemezése viszont megnyitja az ember értékességének, Isten által való nagyra becsültségének kapuját: Jézus barátainak mondja követőit, akikért életét is kész odaadni.

De mit jelent mindez a nők számára? Összeegyeztethető-e a »hósi halál« gondolata a női gondolkodásmóddal? Hiszen éppen a nők azok, akik a feminista meglátás szerint túlságosan is magukra vállalják az áldozat szerepét; ezért nekik inkább az élet igenlését kellene elsajátítaniuk. Az áldozatos élet a szadista uralkodással szembeni passzív, mazochista viselkedés. A legtöbb feminista teológusnő számára tehát elfogadhatatlan Jézus halálának olyan magyarázata, mint ami az ő önfeláldozása barátaiért, Elisabeth Moltmann-Wendel viszont bizonyos értelemben beépíti Jézus messiási halálát a maga teológiájába:

Jézus halálából a keresztyéneknek nem a szenvedés keresését, a szadomasochizmust és az áldozati mentalitást kell kiolvasniuk, hanem a szabadon választott odaszánás életmodelljét anélkül, hogy önnön énjüket feladnák.18

Ebben az összefüggésben beszél először is arról, hogy a jézusi kijelentések, melyek barátságról szólnak, az asszonyokat is magukba foglalják. A legismertebb és Moltmann-Wendel számára a legpéldaértékűbb ezek közül Jézus és Mária Magdolna barátsága.19

Továbbá hangsúlyozza azt is, hogy a barátságról szóló szavak kifejezetten életközpontúak. Amikor ugyanis Jn 15,14k-ben Jézus arról beszél, hogy akik az ő parancsolatainak engedelmeskednek, azok az ő barátai; akik vele való közösségben élnek, azok szolgálókból barátaivá lettek, akkor nem csak a tizenkettőhöz szól. Hallgatói között ott állnak az őt követő nők is. Amikor pedig azonosul a szitokszóval, miszerint bűnösök és vámszedők barátja, megvallja a bűnös (és vámszedő²⁰) nők iránti barátságát is. **(Nők [utcanők] a vámszedőkkel együtt emlékezetem szerint csak Mt 21,31-ben – de ez itt nem hangsúlyos.)**

És mi mást mondhatnánk azokra a baráti étkezésekre, jóízű asztalközösségekre, melyek a jézusi mozgalom központi gyakorlatához tartoztak, mint hogy életigenlők! Jézus a legkülönbébb emberekkel és csoportokkal ült asztalhoz. Ezek a közösségek nem csak a jóllakást szolgálták, hanem az élet élvezetét, a megelégedettséget.

Az evangéliumokban több helyen olvashatunk megterített asztal mellett zajló eseményekről, közös étkezésekről elmondott beszédekről. Mindennek a gyökerét

¹⁷ Jn 15,13

¹⁸ »Aus Jesu Tod brauchen Christen und Christinnen nicht Leidenslust, Sadomasochismus und Opfermentalität herauszulesen, sondern ein Lebensmodell von frei gewählter Hingabe ohne Selbstaufgabe.« MOLTSMANN-WENDEL, E.: *Wach auf, meine Freundin*. Stuttgart 2000. 57. o.

¹⁹ MOLTSMANN-WENDEL, E.: *Ein eigener Mensch werden* Gütersloh 2002. 67-95. o.; MOLTSMANN-WENDEL, E.: *Maria Magdalena. Wörterbuch der Feministischen Theologie* (Hg. von Gössmann, E. et al.) 2002. 402-403. o.; MOLTSMANN-WENDEL, E.: *Wach auf, meine Freundin*. Stuttgart 2000. 83-101. o.; MOLTSMANN-WENDEL, E.: Jézus barátnőjeként nem kívánatos. *Érted Vagyok, 9. évf.*, 1998, 4. sz., 22-24. o.

²⁰ A feminista egzegézis szerint a vámszedőhelyek alkalmazottai gyakran a társadalom peremén élő, elszegényedett férfiak és nők, rabszolgák és rabszolganők voltak. (v.ö.: MOLTSMANN-WENDEL, E.: *Ein eigener Mensch werden* Gütersloh 2002. 67-95. o.) Ugyanakkor az antikvitásból származó hivatkozást e tény alátámasztására nem mutatnak fel, ezért a megállapítás pusztá feltételezés marad.

Moltmann-Wendel az ószövetségi bölcsességirodalomban látja. A Példabeszédek könyvében (9, 1-5) a Bölcsesség mindenkit a maga gazdag asztalához hívogat:

A bölcsesség házat épített magának, hét oszlopot faragott hozzá. Levágta vágómarháját, megfűszerezte borát, és megterítette asztalát. Lányokat küldött ki, hogy így kiáltsanak a város magasán fekvő pontjain: Aki tapasztalatlan, térjen be ide! Az esztelennek pedig ezt mondja: Jöjjetek, egyetek a kenyereimből, és igyatok fűszerezett boromból!

Jézus ennek nyomán, a Bölcsesség paralleljeként ül asztalhoz követőivel, hogy aztán egy másik távlatot – Isten országának ünnepi étkezését – is megnyisson. Jézus nem az előkelőket és a világ szemében megbecsülteket hívogatja és részelteti a vele való közösségben, hanem a megvetetteket és bűnösöket, akik így barátaivá válnak. Ezekért a barátokért, sőt magáért a barátságért, a szenvedélyekkel teli emberi kapcsolatért adja oda elsősorban az ő életét, nem pedig a bűnökért.

A Jézussal való asztalközösség és Jézus, aki maga a Bölcsesség, a kereszt teológiájának egyfajta egzisztenciális lenyomata. Éppen ezért Moltmann-Wendel úgy véli, hogy a feminista teológiában nemcsak a barátság fogalmának, hanem a barát Jézusnak is helye van. Az ő életében látjuk azt, mit is jelent igazán ez az emberi kapcsolat. Mit jelentenek azok az összetevők, amelyek a földi barátságokat is jellemzik, mint például a kölcsönösség és a másság. Jézus a maga baráti viszonyaiban mindkettőre példát adott. Vallja, hogy az evangéliumokban Jézus a legtöbbször nem megkérdőjelezhetetlen úrként viszonyul a körülötte lévőkhöz, hanem függ a véleményüktől. Különösen is a nőkhöz való viszonyulásában látjuk ezt: a sziroföníciai asszonnyal való találkozásban tudatosítja, hogy minden emberhez küldetett; halála előtti megkenetésében sorsának megértettségét éli át; hagyja, hogy Márta rábeszélje Lázár feltámasztására; a vérfolyásos asszony érintése nyomát megtapasztalja, milyen erők rejlenek testében. De a nők is gazdagodnak ezáltal a barátság által: Jézusnál megtapasztalják az elfogadást, a gyógyulást, az életet. Ez a kölcsönös viszony a halállal sem ér véget, áthidalja a nagypéntektől húsvétig húzódó szakadékot is.

A feltámadott Jézus Krisztussal folytatott barátság legmarkánsabb példája pedig maga az úrvacsora. Moltmann-Wendel megállapítja,²¹ hogy az eucharisztia új tartalommal tölthető meg, ha baráti étkezésként ünnepeljük. Hagyományos megülése kimerül egyfajta rituális eseményben, mely inkább szól a halálról, bűnről és bűnbánatról, mint a közös örvendező együttlétről. Ezen kellene változtatni, ami szerinte csak úgy lehetséges, ha Jézus halálának helyettes áldozatként való hirdetéséről áttérünk az újszerű értelmezésre: Jézus halála a barátaikért vállalt halál.

Az áldozat általánosan bűnt és kárt feltételez. Erőszak, vérontás és az élet kioltása által valósul meg. Az áldozati elképzelések kapcsán inkább áldozati mentalitás alakul ki, mintsem felelősségteljes üdvözítő cselekvés.²²

Ezért Moltmann-Wendel az áldozati gondolkodás legutolsó maradványaitól is meg kíván szabadulni, mondván, a keresztyénségben ez a gondolat igazából idegen, és a pogány vallásosságból szivárgott be az embernek azt az igényét tükrözve, miszerint minden konfliktusban kell lennie egy bűnbaknak. Az »áldozat« kifejezés helyett tehát szerencsésebb az »odaszánás, odaadás« fogalom használata, mely szabad elhatározás szerint történik, felelősséget és szeretetet feltételez, és az élet megtartását célozza. Az

²¹ MOLTSMANN-WENDEL, E., *Wach auf, meine Freundin*. Stuttgart 2000. 53. o.

²² »Ein Opfer setzt generell Schuld und Schaden voraus. Es entsteht durch Gewalt und bedeutet Leben- und Blutverlust. Aus Opfervorstellungen entwickelt sich eher Opfermenatlität als ein verantwortliches heilendes Handeln.« MOLTSMANN-WENDEL, E., *Wach auf, meine Freundin*. Stuttgart 2000. 55. o.

evangéliumok híradásából kiérződik, hogy Jézus így adja oda életét. Jézus embereket gyógyított, vigasztalt, és az Istennel való barátságba, közelségbe emelt. Mindezt az egész személyét odaszánva tette, de nem áldozati lelkiülettel, önfeláldozásként, hanem szabad szeretetből. Tettei nem titkoltan a fennálló társadalom kritikái voltak, ezért kivívta velük a hatalom haragját, ami végül is az életébe került. Halála tehát nem szándékos, de életének konzekvens következménye volt.

Jézus, mint barát Elisabeth Moltmann-Wendel teológiájában fontos helyet foglal el, mert számára egzisztenciális jelentőséggel bír ennek személyes megtapasztalása. A történeti Jézus-kutatás talaján a barátságnak – még a Jézussal való barátságnak is – főként földi dimenziói vannak. Az ember Jézus ezek által a kapcsolatok által nagyban épül, sőt az életét is odaadja barátaiért. Ha viszont ezen a ponton elhagyjuk a bűnökért való elégtétel és áldozat gondolatát, mi értelme van akkor az ő halálának? Pusztá példaadás a végsőkig nyúló szenvedélyességre? Ha ennyiben merül ki Jézus váltságműve, akkor itt Elisabeth Moltmann-Wendel teológiájában szemipelagiánus nézeteket fedezhetünk fel. Még azon legkegyesebb szándéka mellett is, amellyel hidat kíván verni a feminista és a klasszikus teológia között, mert bár nagy jelentőséget tulajdonít a keresztnek, de tagadja annak Isten előtti érvényes és tökéletesen befejezett voltát. Jézus életét szabadon választott önmegtagadással utánozhatjuk, s az ő lábnyomain járva elérhetjük a mennyek országát. Talán nem veszi eléggé komolyan az ember bűnének kilátástalanul lefelé húzó voltát, és Münchhausen báró módjára gondol abból kimenekülni? Erre a későbbiekben még szeretnék kitérni.

1.4.1. Az úrvacsora, a barátságos Isten testi megtapasztalása

Mint azt már fentebb láttuk, Elisabeth Moltmann-Wendel az úrvacsorát baráti étkezésékként érti, s vallja, hogy annak bűnbánó, szomorú jellegét el kellene törölni. Véleménye szerint nem a bűnök bocsánata és a lelkiismeret megtisztulása az úri szent vacsora középpontja, hanem Jézusnak az életet szerető és életet adó jelenléte az emberek között. Mindezt nem a bibliai hagyomány elutasítása árán képzelem el, és nem is egy hedonista keresztyénséget kíván ezáltal előidézni, hanem éppen a Szentírás elhanyagolt súlypontjaira irányítva a figyelmet egy szabad, örvendező közösséget. Amikor ugyanis valaki egy asztalhoz hivatalos az irányában barátságos Jézussal, akkor szerinte nincs helye a »szegény nyomorult bűnös vagyok« érzésének, sokkal inkább a megtiszteltetés és méltóság átélésének. Aki megtapasztalja, mit jelent nem hétköznapi étel és ital által megelégtetni, azt többé nem a szomorúság és büntudat keríti hatalmába, hanem az a boldog bizonyosság, hogy Isten baráti közösséget vállal vele.

Ahhoz, hogy ez a hozzáállásbeli változás létrejöhessen, először is, mint arról már volt szó, Jézus messiási halálát kellene áldozat helyett önátadásként, ön-odaszánásként értenünk. Ezen a ponton Moltmann-Wendel René Girard kutatásaira utal, aki rámutatott, hogy az evangéliumokban nincs szó áldozatról, kivéve olyan formában, hogy létjogosultsága megkérdőjeleződik.²³ Jézus szenvedéstörténete bár olyan tettékként jelenik meg, mint ami az embereknek üdvösséget hoz, de sosem áldozati értelemben.

Aztán felveti, hogy Jézus teste az úrvacsorában kevésbé egy értünk feláldozott és meghalt test, mint inkább egy életadó valóság. Utal itt az ősi Márk evangéliumának a híradására, amely Mátéval és Lukáccsal szemben nem beszél a »bűnök

---

²³ MOLTMANN-WENDEL, E., *Wach auf meine Freundin*. Stuttgart 2000. 55. o.

bocsánatára« kiontott vérről²⁴ vagy »tiérettetek« adatott testről és kiontatott vérről,²⁵ mindezek ugyanis Jézus halálát illetően a mi személyes felelősségünket hangsúlyozzák. Márknál (14,24) egészen más élük van Jézus szavainak. A »test« kifejezést ő nem csupán Jézus halandó testére alkalmazza, hanem beszél arról is, hogy egy beteg nő érintése nyomán Jézus testéből életerő áradhat ki.²⁶ Ez egyfajta testi kommunikáció, testi energiacsere. Amikor tehát az úrvacsorában Jézus a maga testét kínálja, akkor ezt az éltető valóságot adja. Megváltásunk nem csak halála, hanem életadó teste által van. Márk híradásában Jézus vére is »sokakért« ontatik ki, azért a tömegért, amely magába foglalja az ő követőit, a bűnösöket, vámszedőket, betegeket, leprásokat, prostituáltakat, mindazokat, akik a társadalom peremére szorultak. Ezekért a barátaiért adja Jézus életét, nem a mi egyházi-erkölcsi felfogásunk szerinti bűnösökért. Az az úri szent vacsora, amelyben a bűnösök Jézus »szolgai testét« veszik magukhoz, sokak számára többé már nem ízletes. Ők Jézus életadó, kapcsolat-gazdag testét óhajtják.²⁷

Végül pedig Moltmann-Wendel beszél arról, hogy az úrvacsorát újra érzékekkel is átélhetővé kell tenni, hogy így alakuljon át búskomor emlékezésből örömteljes ünneppé.²⁸ A kérdés számára az, hogyan tudjuk a kenyeret és bort újra olyan ízletessé tenni, hogy érezzük és lássuk általuk Isten jóságát. Ezt azért tartja fontosnak, mert a jegyek által szerinte Isten életereje áramlik testünkbe, miáltal a mi bizonytalan, megtépázott testünk újra elfogadást, odafordulást élhet át. A kenyérben és borban tehát magát Isten ízlelhetjük meg, testünk szeretetre méltóvá válhat, a föld pedig otthonunkká. Az úrvacsorában lesz Isten testközeli barátunkká.

1.4.2. Az úrvacsora és a bűnök bocsánata

Pusztán örömnneppé kikiáltani az úrvacsorát véleményem szerint csak abban az esetben lehet, ha nem vesszük komolyan a bűnt, annak bomlasztó, elválasztó hatását, s csupán evilági dimenzióban tárgyaljuk. Ezesetben tényleg nem kell Krisztus helyettes áldozatáról beszélnünk, s élete illetve halála megmaradhat jelképnek, követendő példának, aminek nincs köze a bűnök bocsánatához, hanem természetes következménye tetteinek. Ellenkező esetben – ha a Szentírással együtt valljuk, hogy Isten és ember közt emberi léptékkal mérve áthatolhatatlan szakadék van, amelyet Krisztusban maga Isten győz le, s ha komolyan vesszük a bűn megsemmisítő erejét – szükség van arra, hogy az úrvacsora a bűnök bocsánatát is hirdesse. Ha mégsem, mi lesz akkor az emberi bűnökkel? Megmaradnak az ember vállán, súlyos teherként húzva azt? Miért nem ízletes az a kenyér és bor, amely a bűnök bocsánatát hirdeti? Mert szembesít elesettséggünkkel, gyarlóságunkkal, és ráébreszt Isten nagyságára, kegyelmes szeretetére? A klasszikus keresztyén teológia nem vitatja, hogy az úrvacsorai jegyek az örök életre táplálnak, s nem vitatja az úrvacsora örömnnepe voltát sem, mint ahogyan erről az »eucharisztia« szó is tanúskodik, éppen ezért sokkal komplexebb értelmezést kínál, mint a feminista teológia.

---

²⁴ Mt 26,28

²⁵ Lk 22,19k

²⁶ Mk 5,25kk – a szövegben nincs szó Jézus testének érintéséről. Moltmann-Wendel Num 15-re hivatkozva a ruhát a testtel azonosítja.

²⁷ MOLTSMANN-WENDEL, E., *Wenn Gott und Körper sich begegnen*. Gütersloh 1989. 44. o.

²⁸ MOLTSMANN-WENDEL, E., MOLTSMANN, J., *Leidenschaft für Gott*. Freiburg 2006. 54. o.; MOLTSMANN-WENDEL, E.: *Wach auf meine Freundin*. Stuttgart 2000. 53-63.

5. Konklúzió

A feminista teológia a keresztyén tanítás komplexitásáért harcolva talán éppen ezt a komplexitást vonja kétségbe, mikor Jézus kereszthalálának áldozati jellegét tagadja, és emberek felé megnyilvánított gesztussá alacsonyítja azt. Jézus halála itt egyszerűen az emberi nemtetszésnek, ármánynak és a körülmények szerencsétlen összjátékának a következménye. Így alakult. Más körülmények között más végkifejlet is bekövetkezhetett volna. De milyen összefüggései vannak akkor az ószövetségi áldozatnak, ha nem Jézus önkéntes, a bűnökért való elégtételének előképe? Nem hirdet-e a feminista teológia ezen a ponton egy primitív, véreskező, ószövetségi Istennéppel szembeni modern, kegyelmes, újszövetségi Istent?

Másrészt viszont, amikor az emberi barátságból kiindulva elemzi Moltmann-Wendel Jézusnak és követőinek bensőséges viszonyát, csak kölcsönösségről és másságról beszél mint jellemzőkről. A szabad választás lehetősége említésre sem kerül. Nem mintha ennek helye lenne Jézus és az ember baráti kapcsolatában,²⁹ talán éppen ezért hagyja ő maga is ki. Tudjuk, hogy az Istennel kapcsolatos földi analógiák egy ponton véget érnek; a Jézussal való barátság képét is egy újabb fogalomnak kell kiegészítenie. Ez pedig miért ne lehetne a »király« vagy »úr« megjelölés is, amiről a feminista teológia egyik képviselője sem akar tudomást venni. Szükség van arra, hogy Jézus szavait és tetteit ne csak emberi mércével mérjük, hanem lássuk meg bennük a mindenható, a dolgokat előre ismerő Istent. Jézus tökéletes ember volta mellett ne hagyjuk figyelmen kívül tökéletes Isten voltát sem, mert keresztyén hittanunk korcsosul, ha a mennyben együttérző barátunk ugyan van, de mindenható urunkról nem veszünk tudomást, vagy – és ebben áll az immanens feminista teológia haszna – fordítva.

---

²⁹ Jn 15,16